

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXIII/1—2

БЕОГРАД
1977.

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXIII (нова серија)

Св. 1—2

СА Д Р Ж А Ј

Уз Речник српскохрватског књижевног језика (неколико података и неколико речи) (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	3—5
О етимолошком и секундарном X и о једном глаголском дублету (БРАНИСЛАВ МИЛАНОВИЋ)	6—20
Зависнословжене реченице за исказивање ексцесивности (ЉУБОМИР ПОПОВИЋ)	21—29
О изведеницама типа <i>усисивач</i> (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	30—36
Однос граматичких и лексичких средстава за диференцирање значења у српскохрватском и руском језику (РАДМИЛО МАРОЈЕВИЋ)	37—44
И з ж и в о т а р е ч и	
Порекло термина <i>орџ</i> у векторском рачуну (ТАТОМИР АНЂЕЛИЋ).....	45—46
О значењу речи <i>лила</i> (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	47—49
Употреба и семантичка вриједност глагола <i>умријети</i> и <i>преминути</i> (ДРАГО ЋУПИЋ)	49—52
Латинско <i>fundamentum</i> у једном народном говору (МИЛОСАВ ТЕШИЋ)..	53
Ј е з и ч к а к у л т у р а	
Оглед о неким недостацима језика дневне штампе (МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ)	54—64
Потреба даљег рада на правописним питањима (МУСТАФА АЈАНОВИЋ)	65—69
<i>Ораховчанин</i> и <i>Ораховичанин</i> , <i>ораховачки</i> и <i>ораховички</i> (ЈОРДАН МОЛОВИЋ)	69—71
Напомене о неким нормативним питањима (МИТАР ПЕШИКАН)	71—82
Х р о н и к а	
Савјетовање о правописној проблематици у Босни и Херцеговини (АСИМ ПЕЦО — МИТАР ПЕШИКАН)	83—84

И четврто. „Лила [је] лов на рибу ноћу са чамцима на којима гори ватра; Одоше на лилу“, како је забележио Д. С. Поповић у својој Збирци речи из Босне и Рашке, 1900.

Један податак о етимологији ове речи. П. Скок у Етимологијском рјечнику хрватскога или српскога језика (изд. Југославенске академије знаности и умјетности, Згб. 1972, књ. II, 302) наводи реч *líla*, узимајући је из Вукова Рјечника, и упоређује је са словеначким *lilek* „abgelegte Haut“ и албанским *lila* „Handfesseln“, уз констатацију: „Долази од истога коријена од којег је *líňaitii*“, а корен *лињ-* прасловенски је и опште-словенски.

Да сведемо. Реч *líla* у нашем језику значи (основно и етимолошки, како изгледа) — танак, површински слој коре неког дрвета (брезе, трешње и сл.) који се лако скида, љушти. Са сличним лексичким значењем овај се корен јавља и у речима *líлак* (змијска кошуљица, свлак), *líласii* (опнаст), *líлиii се* (перутати се) и др. Затим *líla* значи и огуљену и осушену такву кору која се најчешће употребљавала за прављење бакљи, зубљи. И управо из тог значења, претпостављамо, асоцијацијом према функцији, *líla* је развила и значење бакље, зубље, ватре уопште, и извора светлости посебно. А како су се зубље и ватре палиле према народном обичају уочи неких празника, и само значење овога народног обичаја могло се развити метонимијски и асоцијативно. На исти начин, метонимијом и асоцијацијом, према семантичкој нијанси — извора светлости, дошло је и до значења — ноћног риболова са чамцима на којима гори ватра. Ово је значење нешто удаљеније од општег семантичког садржаја ове лексеме (оно се развило индиректно, према могућој примени једне од семантичких компонената), али и оно, као и друга значења илуструје разнолике, али у језику обичне и познате путеве семантичког развитка једне речи.

Д. Горџан-Премк

УПОТРЕБА И СЕМАНТИЧКА ВРИЈЕДНОСТ ГЛАГОЛА УМРИЈЕТИ И ПРЕМИНУТИ

У дневној штампи и другим средствима информисања у неријеткој су употреби, углавном у истом, обавјештајном значењу, глаголи *умријети* и *преминути*. Покоји пут уредници рубрика односно емисија постављају питање који од ових глагола треба употријебити ако хоће да се истакне да је неко престао да живи природним узроком.

Да би се одговорило на питање, потребно се обратити за помоћ српскохрватској историјској лексикологији и лексикографији, да се у старије епохе развоја језика не залази.

1. Глагол *умријети* (стсл. оумрѣти) у значењу *престати живјети* представља прасловенску ријеч, а појављује се у писаним споменицима

на српскохрватском језику већ од 14. вијека (о томе нас обавјештава Ђуро Даничић у свом Рјечнику из књижевних старина српских I—III, Београд, 1863—1864). Према Рјечнику хрватског или српског језика Југославенске академије знаности и умјетности (даље: РЈА), глагол умријети има више значења:

а) *преставити живјети* — аа) за људе, бб) за животиње;

б) *умријети, бити убијен, зајавити, поинути*;

в) *уинути, поинути, обумријети* — у значењима која се односе на негативне емоционалне ситуације, веома познате и у данашњем како књижевном тако и разговорном језику (уп. РЈА XIX, 615).

Ристић и Кангрга у свом Речнику српскохрватског и немачког језика (Београд, 1928), на стр. 1137, дају следећа значења глаголу умријети:

1. sterben — *умријети*, 2. absterben — „*умријети*“, нпр. у гријеху, 3. разни изрази за *преминути*, у значењу умријети, затим *уасити се, мирно склопити очи*, 4. загријати воду *да умре стужен*.

Дакле, Ристић-Кангргин Речник, као веома информативан српскохрватски лексикон, и РЈА, као монументални историјски рјечник српскохрватског језика, дају овом глаголу и значења мимо основног — престати живјети, али су сва остала, мимо основног, секундарне вриједности.

Да бисмо се поближе информисали о значењима глагола *умријети*, тј. ако бисмо хтјели да вршимо шире семантичке анализе везане за њега, било би потребно консултовати веома широку литературу, не само лингвистичку, већ и дјела лијепе књижевности из овога вијека на подручју српскохрватског језика, посебно с обзиром на чињеницу да РЈА има историјски карактер, са подацима прије свега из ранијих епоха нашега језика. Но, с обзиром на то да је РЈА узео, тако рећи, сву писану грађу од 12. до 19. вијека, као и да је узимао у обзир старију лексичку литературу какви су рјечници: Вранчићев (Венеција, 1595), Микаљин (Лаврети, 1649), Дела Белин (Венеција, 1728), Витезовићев (Беч, 1685), Стулићев (Дубровник, 1806), Шулеков (Загреб, 1860 -хрватско-њемачки, 1874 — хрватско-њемачко-талијански рјечник, 1879 — именик биља), затим цитирани Даничићев (из књижевних старина српских), Вуков и др., као и мноштво друге литературе, нарочито из 19. вијека (зависно од тома РЈА), најбоље се ослонити на оно што он доноси.

2. Глагол *преминути* има нешто више значења. Примјери које дају наши најстарији рјечници показују да се овај глагол у литератури на српскохрватском језику појављује од 15. вијека наовамо. (При овоме треба напоменути да је умјесто глагола *преминути*, у значењу *умријети*, у старијој литератури на српскохрватском језику, још од 12. вијека, нарочито у средњовјековној српској књижевности 13—15. вијека, у употреби глагол *преставити се* (не: представити се).

Према РЈА значења глагола *преминути* су:

а) минути на други свијет, тј. *умријети*;

б) *премучаџи*, *прећуџаџи* (Овде не могу преминути, да не опоменем родитеље и учитеље, Д. Обрадовић, Совјети здравога разума. Примјер, као и други за значења овог глагола, цитиран према РЈА XI, 610—611);

в) исто што и *минуџи*, *проџи*, *оџиџи* — у пренесеном смислу;

г) *проџи*, у временском значењу (Како много лѣт премину, Из глагољских рукописа . . .);

д) *пријеџи* (Преминуше Котича планину, Вук, н. пј.; Иде војска преко Таре хладне и Тару је воду преминула, Вук, н. пјесме).

Појављују се и значења:

а) *оставаџи* (Тадај ћу . . . с весељем приминут ови свијет немили, Менчетић-Држић);

б) *ишчезнуџи* (Зором кад сину с истока даница, сва мрклос примину, М. Ветрановић);

в) *пробавиџи*, *проборавиџи* (Јер се зарекох . . . у чистоћи мој вик приминут, Х. Луцић);

г) *заџи* (Но кад мркну и премину сунце, сви поспаше, Пјеванија црногорска);

д) *несџаџи*, *премаџи се* (В. Караџић, н.пј.).

ђ) *прелеџијеџи* (Синоћ ми славја премину Даници вили бијелој, Вук, н. пј.).

Дакле, семантичко поље глагола *преминуџи* знатно је шире од семантичких вриједности глагола *умријеџи*. Основно значење и овог глагола је умријети, али се уз то појављују, како смо видјели, и значења: минути, проћи (мјесно и временско зн.), прећи, затим: прећутати, оставити, ишчезнути, проборавити, заџи, нестати, премјестити се са једног мјеста на друго, прелетјети. Ово је значајан моменат који има одређујући карактер у семантичкој дистинкцији међу глаголима *умријеџи* и *преминуџи* и њиховој употреби у језичком стандарду савремених средстава јавног информисања.

Анализа употребе и фреквенције ових глагола у књижевном језику не би нам дала задовољавајући одговор на питање који од ових глагола употребљавати у средствима информисања ако желимо да дамо обавјештење о томе да је неко престао да живи а узрок томе је природна смрт. Из старије литературе смо видјели да глагол *преминуџи* има више индиректних, пренесених значења, односно значења којима се не означава престанак живота. Тако, међутим, није са глаголом *умријеџи*. Он има мање пренесених значења.

С друге стране, глагол *умријеџи* у књижевности 19. и 20. вијека, а и у савременом разговорном језику, има такође пренесена значења, али сва се она свде на значење *несџаџи*, дакле значење блиско значењу синтаг-

ми *престайи* *постојати*, *престайи живјети*. Тако, да не набрајамо, имамо код Његоша у Горском вијенцу: „ . . . бјеху мушка прса охладњела, а у њима умрла слобода“ (стихови 2628—2629, подв. Д. Ћ.) и сл., или у разговорном језику: Умрла је у њему свака воља за животом. Данас, рецимо, у жаргону можемо чути лексему *мршав* у низу значења, са позитивним својствима (лијеп, јак, силан, одличан, имућан, свезнајући, блистав, квалитетан итд.). Али, као и жаргону (који има своје „законе“ изражавања), лијепој књижевности није могуће „нормирати“ лексику, норма у књижевном стандарду се утврђује управо на основу онога што живи у књижевности. У том смислу граматицима, „кодификаторима“ језика остаје да за стандард узимају неограничене могућности језичког израза лијепе књижевности (прозе и поезије), њене изузетно разноврсне синтаксичке односе, њене многобројне семантичке вриједности одређених ријечи и све богатију лексику коју књижевност, заједно са осталим грамама духовног живота, дакле и науке, технике, умјетности итд., свакодневно ствара.

Нас овдје у првом реду интересује употреба ова два глагола у заједничком значењу, тј. „престати живјети“, гдје — упркос семантичкој подударности — постоји и стилска разлика. Наиме, глагол *умријети* је стилски неутралан, својствен обичном информативном казивању, док глагол *преминути* представља својеврсни еуфемизам, стилско ублажавање; зато је разумљиво што се ова друга ријеч често примјењује у посмртним огласима, за које је и иначе карактеристичан емотивни стил.

Средствима јавног обавјештавања остаје, међутим, да се придржавају језичког стандарда у његовом нормалном, стилски неутралном виду. С тог становишта, у текстовима који имају информативни карактер није оправдана она слобода употребе разноликих семантичких вриједности која је дозвољена писцу пјесме, приче, романа и других литерарно-књижевних састава и текстова посебне намјене. У информативним текстовима аутор мора бити прецизан у изразу слично научном раднику, јер и један и други треба да читаоцу (или слушаоцу) најкраћим путем саопште садржај, да дају обавјештење. Када су средства јавног информисања у питању, овакав став се нарочито односи на редакцијске, непотписане текстове. То, свакако, не значи да језик обавјештења треба да буде збир крутих, сувопарних, беживотних мисли и реченица. Тај језик мора прије свега да буде коректан, јасан, мора гачно изразити оно што се жели рећи, и у том погледу у својим најбољим изразима — он је књижеван и лијеп.

Према свему што сам рекао, залажем се да се у средствима јавног информисања у избору између глагола *умријети* и *преминути* (у значењу „престати живјети природним узроком“) да предност првом, како не би дошло до његовог потискивања из употребе и сиромашења лексичког наслеђа. Ово се нарочито односи на наслове, као најкраће изразе одређеног обавјештења.

Драго Ђујић